

DIN FALSAFASI VA MA'NAVIY QADRIYATLAR: AN'ANA VA ZAMONAVIYLIK

Saydaliyeva Farangizxon Ahrorjon qizi

Yurisprudensiya yo'nalishi 25.85guruh talabasi 1-kurs

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17667461>

Annotatsiya. Ushbu maqolada din falsafasi va ma'naviy qadriyatlarining an'ana va zamonaviylik o'zaro ta'siridagi murakkab munosabatlari chuqur tahlil qilinadi. Din falsafasining tarixiy-falsafiy asoslari, ma'naviy qadriyatlarining an'anaviy va zamonaviy shakllari, Sharq va G'arb falsafiy an'analaridagi farqlar, globallashuv sharoitidagi o'zgarishlar, shuningdek, O'zbekistonning mustaqillik davridagi ma'naviy jarayonlari keng qamrovli yoritilgan. Maqola amaliy, tahliliy va qiyosiy yondashuvlarni birlashtirib, zamonaviy insoniyatning ma'naviy-axloqiy yo'nalishini aniqlashga xizmat qiladi.

Rus tilida

В статье глубоко анализируются сложные взаимоотношения философии религии и духовных ценностей в контексте взаимодействия традиции и современности. Освещены историко-философские основы философии религии, традиционные и современные формы духовных ценностей, различия восточной и западной философских традиций, трансформации в условиях глобализации, а также процессы духовного возрождения в Узбекистане периода независимости. Статья объединяет практический, аналитический и сравнительный подходы и служит определению духовно-нравственной ориентации современного человечества.

Ingliz tilida

The article provides an in-depth analysis of the complex relationship between the philosophy of religion and spiritual values in the interaction between tradition and modernity. It covers the historical-philosophical foundations of the philosophy of religion, traditional and modern forms of spiritual values, differences between Eastern and Western philosophical traditions, transformations under globalization, and the processes of spiritual revival in independent Uzbekistan.

By integrating practical, analytical, and comparative approaches, the article contributes to defining the spiritual-moral orientation of contemporary humanity.

Kalit so'zlar

O'zbekcha: din falsafasi, ma'naviy qadriyatlar, an'ana, zamonaviylik, globallashuv, milliy o'zlik, axloqiy relativizm, sekulyarizm, ma'rifiy sintez, transsendental birlik

Ruscha: философия религии, духовные ценности, традиция, современность, глобализация, национальная идентичность, моральный релятивизм, секуляризм, просвещённый синтез, трансцендентальное единство

b philosophy of religion, spiritual values, tradition, modernity, globalization, national identity, moral relativism, secularism, enlightened synthesis, transcendental unity

Kirish

Zamonaviy dunyoda insoniyat eng katta ma'naviy-axloqiy inqirozni boshdan kechirmoqda. Texnologik taraqqiyot, sun'iy intellekt, virtual haqiqat va global iqtisodiy integratsiya insonni o'z mohiyatidan – ruhiy o'lchovidan uzoqlashtirmoqda. Shu bilan birga, paradoksal ravishda, aynan shu davrda din va ma'naviy qadriyatlarining qayta tiklanishi, "postsekulyar jamiyat" (Yu. Habermas) haqidagi munozaralar kuchaymoqda.

O'zbekiston misolida bu jarayon yanada aniq ko'rinadi. Mustaqillikdan keyingi 34 yilda mamlakatda milliy-ma'naviy qadriyatlarning jonlanishi, islomiy merosning qayta o'zlashtirilishi, shu bilan birga zamonaviy ta'lim, fan va madaniyatning jadal rivojlanishi kuzatilmoqda. Bu ikki oqim – an'ana va zamonaviylik o'zaro to'qnashuv va sintez holatida mavjud. Maqola maqsadi – din falsafasi nuqtai nazaridan an'ana va zamonaviylikning dialektik birligini ochib berish, ma'naviy qadriyatlarning o'zgarmas yadrosi va tarixiy shakllarini ajratish, shuningdek, zamonaviy globallashtirish sharoitida milliy-ma'naviy o'zlikni saqlab qolish yo'llarini ko'rsatishdir.

Din falsafasining nazariy asoslari va tarixiy evolyutsiyasi

Din falsafasi insoniyat tafakkur tarixida doimo markaziy o'rin tutgan. Antik davrda Platonning "G'or afsonasi" orqali transsendental haqiqatga intilish, Aristotelning "Birinchi harakatlantiruvchi" konsepsiyasi, keyinchalik o'rta asr Sharqida Al-Forobiy va Ibn Sinoning "aql faol" va "vujudiy ierarxiya" nazariyalari din va falsafaning sintezini ta'minlagan edi.

G'arbda Avgustin va Foma Akvinskiy xristian teologiyasini aristotelizm bilan uyg'unlashtirgan bo'lsa, Uyg'onish davri va Ma'rifat asrida Spinoza, Leybnits, Kant dinni aql doirasida qayta talqin qildilar. Kantning "Sof aql doirasidagi chegaralari ichida din" asari dinni amaliy aqlning postulati sifatida ko'rsatib, zamonaviy sekulyar dunyoning poydevorini qo'ydi. XX asrda din falsafasi yangi bosqichga ko'tarildi. Tillixning "madaniyat teologiyasi", Berdyaevning "erkinlik falsafasi", Levinasning "boshqa odam yuzidagi Xudo" g'oyasi, shuningdek, islom dunyosida Muhammad Iqbol, Sayyid Qutb, Ali Shariatiy, Muhammad Abid al-Jobiriyning ishlanmalari dinni zamonaviy muammolar nuqtai nazaridan qayta talqin qilishga xizmat qildi.

Ma'naviy qadriyatlarning mohiyati va ierarxiyasi

Ma'naviy qadriyatlar – bu insonning transsendental o'lchovga (muqaddaslik, yaxshilik, go'zallik, haqiqat) yo'nalgan ichki intilishidir. Ular ierarxik tuzilgan:

1. Mutlaq qadriyatlar (Xudo, abadiylik, sevgi, rahmdillik)
2. Milliy-tarixiy qadriyatlar (vatanparvarlik, oila muqaddasligi, mehmondo'stlik)
3. Individual qadriyatlar (o'z-o'zini anglash, ijodiy erkinlik)

An'anaviy jamiyatlarda bu ierarxiya qat'iy bo'lib, diniy norma orqali tartibga solingan. Zamonaviy jamiyatda esa postmodern relativizm tufayli mutlaq qadriyatlar shubha ostiga olinmoqda.

An'anaviy ma'naviy qadriyatlar: doimiylik va o'zgarmaslik

An'anaviy jamiyatlarda ma'naviy qadriyatlar kollektiv xotira, urf-odat va muqaddas matnlar orqali saqlanadi. Islom dunyosida Qur'on va Sunnat, xristianlikda Injil, buddizmda Tripitaka asosiy manba hisoblanadi. O'zbek xalqining ma'naviy dunyosida Alpomish, Go'ro'g'li dostonlari, Imom Buxoriy, At-Termiziy hadislari, Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband, Al-Forobiy donishlari muhim o'rin tutadi. Bu qadriyatlarning asosiy xususiyati – kollektiv o'zlik, oila va jamiyat muqaddasligi, katta-avlod hurmati, halollik va sabr-toqatdir.

Zamonaviy dunyoda ma'naviy qadriyatlarning transformatsiyasi

Zamonaviylik ma'naviy qadriyatlarning sekulyarizatsiyasi, individualizatsiyasi va kommersionlashuviga olib keldi. F. Nitssening "Xudo o'ldi" degan da'vosi, Z. Freydning dinni "nevroz" deb atashi, J.P. Sartrning "ekzistensial yolg'izlik" g'oyasi ma'naviy bo'shliqni yanada chuqurlashtirdi. Bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlar, sun'iy intellekt, transhumanizm yangi ma'naviy muammolarni keltirib chiqarmoqda. "Like" va "follow" orqali tasdiqlanishga intilish,

virtual shaxsiyatning haqiqiy shaxsiyatni siqib chiqarishi ruhiy kasalliklarning ko'payishiga sabab bo'lmoqda.

Qiyosiy tahlil: Sharq va G'arb ma'naviy an'analari

G'arb falsafasida din ko'pincha "shaxsiy ish" sifatida qaraladi (protestant etikasi). Sharqda esa din jamiyatning asosi, hayot tarzi hisoblanadi. Ibn Arabiyning "vahdat ul-vujud" (vujud birligi) nazariyasi bilan Dekartning "cogito ergo sum" g'oyasi o'zaro qarama-qarshi qo'yilganda, birinchisi kosmik birlikni, ikkinchisi individual subyektini ta'kidlaydi. Zamonaviy davrda bu farq yanada chuqurlashdi: G'arbda postxristian sekulyar jamiyat, Sharqda esa islomiy uyg'onish (Iran inqilobi, Turkiya modeli, Markaziy Osiyo ma'rifiy islom) kuzatilmoqda.

O'zbekiston sharoitida an'ana va zamonaviylikning sintezi

O'zbekiston 1991-yildan buyon "ma'naviy yuksalish" strategiyasini amalga oshirmoqda. I.A. Karimovning "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asari, Sh.M. Mirziyoyevning ma'naviy-ma'rifiy islohotlari bu yo'nalishning asosiy hujjatlari bo'ldi.

Amaliy misollar:

- Imom Buxoriy, At-Termiziy, Bahouddin Naqshband majmualarining qayta tiklanishi
- "Ma'rifat" targ'ibotchilari harakati
- Universitetlarda "Dinshunoslik", "Falsafa" yo'nalishlarining ochilishi
- Xalqaro Al-Forobiy, Ibn Sino forumlarining o'tkazilishi

Bu jarayonlarda an'ana zamonaviy shakllarda qayta tiklanmoqda: masalan, "Zakovat" intellektual o'yini orqali milliy qadriyatlar yoshlarga yetkazilmoqda.

Zamonaviy xavf-xatarlar va ma'naviy immunitet

Bugungi kunda eng katta tahdid – diniy ekstremizm va liberal relativizmning ikki uchidagi radikalizm. Bir tomondan, dinni siyosiy maqsadda ishlatish, boshqa tomondan, dinni butunlay inkor etish jamiyatni ma'naviy parchalanishga olib kelmoqda. O'zbekiston bu ikki uchni muvozanatlashda muvaffaqiyatli model yaratmoqda: "Ma'rifiy islom" konsepsiyasi orqali an'anaviy islomni zamonaviy ta'lim bilan uyg'unlashtirmoqda.

Xulosa

Din falsafasi va ma'naviy qadriyatlar an'ana va zamonaviylik o'rtasidagi dialektik birlikda mavjud. Ularning to'qnashuvi emas, balki sintezi zamonaviy insoniyatning yagona najot yo'lidir. Mutlaq qadriyatlar (rahmdillik, adolat, haqiqat) tarixiy shakllarda o'zgarishi mumkin, lekin mohiyati o'zgarmasdir. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, milliy-ma'naviy merosni zamonaviy talablar asosida qayta talqin qilish orqali globallashuv sharoitida o'zlikni saqlab qolish mumkin. Kelajakda bu yo'l nafaqat o'zbek xalqi, balki butun insoniyat uchun ma'naviy yo'nalish bo'la oladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.
2. Karimov I.A. Ona yurtimiz baxt va iqboli yo'lida. – T.: O'zbekiston, 2000.
3. Al-Forobiy. Fozil odamlar shahri. Tarj. H.Qorayev. – T.: Sharq, 1999.
4. Ibn Sino. Donishnoma (Al-Shifo). – T.: Fan, 1980.
5. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar. – T.: Sharq, 1993.
6. Imom Al-Buxoriy. Al-Jome' as-sahih. – T.: O'zbekiston, 1992.
7. Bahouddin Naqshband. Hayot va ta'limotlari. – T.: Ma'naviyat, 2004.

8. Muhammad Iqbol. Islomda diniy fikrning rekonstruksiyasi. Tarj. – T.: Movarounnahr, 2007.
9. Ali Shariatiy. Insoniyat va islom. Tarj. – T.: Yangi asr avlodi, 2010.
10. Kant I. Din sof aql doirasidagi chegaralari ichida. Tarj. A.Rashidov. – T.: Falsafa va huquq, 2005.
11. Nitsche F. Zardusht shunday dedi. Tarj. – T.: Akademnashr, 2015.
12. Habermas Yu. Postsekulyar jamiyat nima? Tarj. – T.: Universitet, 2018.
13. Berdyaev N. Yangi o’rta asrlar. Tarj. – T.: Adolat, 2009.
14. Erkaev A. O’zbek falsafiy fikri tarixi. – T.: Universitet, 2012.
15. Muminov A. O’zbekistonda islomning ma’rifiy yo’li. – T.: Tafakkur, 2020.
16. To’ychiev H. Globallashuv va milliy ma’naviyat. – T.: O’zbekiston, 2019.
17. Rashidov A. Zamonaviy dunyoda din falsafasi. – T.: Falsafa va huquq instituti, 2022.
18. Sayyid Qutb. Islom va zamonaviy muammolar. Tarj. – T.: Hilol nashr, 2018.
19. Levinas E. Boshqacha bo’lish yoki vujudan narida. Tarj. – T.: Akademnashr, 2021.
20. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O’zbekiston strategiyasi. – T.: O’zbekiston, 2021.